

УДК 378: 372.461

DOI: 10.15587/2313-8416.2016.75507

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

© Т. Р. Браніцька

У статті обґрунтовано актуальність, уточнено сутність та визначено психолого-педагогічні умови формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій: цілісність, системність і безперервність у формуванні конфліктологічної культури; інтегративний підхід до побудови змісту, структури та моделі формування конфліктологічної культури; створення професійно-мотиваційного середовища; залучення студентів до професійної діяльності; організація співпраці керівників практики з працівниками центрів соціальної та психологічної допомоги щодо формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій

Ключові слова: конфліктологічна культура, психолого-педагогічні умови, фахівці соціономічних професій, професійна підготовка

Psychological and pedagogical conditions of the conflict culture formation of future specialists in sociology professions are determined, their essence is defined and their urgency is proved in the article. There are: integrity, consistency and continuity in the conflict culture formation; integrative approach to building contents, structure and model of the conflict culture; create professional motivational environment; attract students to the profession; organization of cooperation for head of practice with workers centers of social and psychological assistance to the conflict culture formation of future specialists in sociology professions

Keywords: conflict culture, psychological and pedagogical conditions, specialists in sociology professions, training

1. Вступ

Поява нових цілей і цінностей в освіті зумовлена потребою сучасного суспільства не лише в освічених, але, переважно, в компетентних і висококультурних фахівцях, здатних до прояву позитивної професійної світоглядної позиції та успішної професійної діяльності у складних ситуаціях соціальної взаємодії. Саме тому важливим у професійній підготовці майбутніх фахівців соціономічних професій є формування і розвиток їх конфліктологічної культури як складової професійної культури.

В навчально-виховному процесі студентів, майбутніх працівників соціономічних професій, важливого значення набуває формування конфліктологічної культури фахівця, здатного діяти в сучасному конфліктогенному середовищі. Загострення соціально-політичних, культурних, мовних суперечностей у нашій державі призводить до значних змін у свідомості, в поглядах людей різних соціальних груп на сучасні та історично минулі події, явища, а це означає, що вірогідність виникнення конфліктних ситуацій велика. Тому проблема формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій є актуальною, і наявність цієї проблеми підтверджує існуюча суперечність між високими вимо-

гами до фахівців соціономічних професій і низьким рівнем їхньої конфліктологічної підготовки.

Володіння конфліктологічною культурою дозволить кожному фахівцю соціономічної сфери – психологу, педагогу, соціальному працівнику – передбачати появу конфліктних ситуацій, прогнозувати можливий хід конфліктного протистояння та поведінку учасників конфлікту, уміти впливати на опонентів і перебіг конфлікту та ефективно розв'язувати його.

Постає актуальною проблема пошуку та застосування ефективних педагогічних технологій, що базується на реалізації психолого-педагогічних умов формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій.

2. Літературний огляд

Проблема формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців представлена широким колом наукових публікацій [1–9]. Дослідники виокремлюють методи, прийоми та засоби для формування даного виду культури, проте особливості створення та реалізації психолого-педагогічних умов формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій висвітлено недостатньо.

Розглядаючи педагогічні умови, що забезпечують ефективний розвиток формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій, необхідно обґрунтувати визначення поняття «умова», «психолого-педагогічна умова». Поняття «психолого-педагогічні умови» формування певного об'єму знань, практичних умінь та навичок в будь-якій галузі не має однозначної дефініції.

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає сутність поняття «умова» як «необхідну обставину, що уможливує здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [1].

На думку Костюшко Ю. О., психолого-педагогічна умова формування знань – це «діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі», «організація діяльній підготовки студентів за принципом активного соціально-психологічного навчання», «створення сприятливого соціально-психологічного середовища для розвитку активної рефлексії» [2].

Тому, можемо стверджувати, що психолого-педагогічні умови формування конфліктологічної культури психологів, педагогів, соціальних працівників є рушійною силою для досягнення продуктивного та творчого рівнів професійності майбутнього фахівця соціономічної сфери.

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – визначити та обґрунтувати психолого-педагогічні умови формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій. У контексті нашого дослідження формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічної сфери ми розглядаємо як спеціально організований навчально-пізнавальний процес, що передбачає поєднання традиційних та інтерактивних методів з використанням різноманітних форм та прийомів навчання, котрі спрямовуються на формування конструктивної конфліктологічної позиції фахівця.

Для досягнення поставленої мети були вирішені наступні задачі: уточнили сутність конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічної сфери; обґрунтували психолого-педагогічні умови формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій; проаналізували різноманітні форми, прийоми, традиційні та інтерактивні методи навчально-пізнавальної діяльності спрямованої на формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій.

4. Методи дослідження

Для розв'язання та реалізації поставленої мети ми використовували такі теоретичні методи пізнання: порівняльний аналіз та узагальнення наукової психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; вивчення та теоретичне осмислення сучасних підходів до формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічної сфери; системний підхід до визначення психолого-педагогічних умов формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій.

5. Результати дослідження

Фахівець, який володіє суто професійними знаннями, компетенціями, компетентністю та конфліктологічною культурою, готовий здійснювати свої професійні функції у конфліктогенному середовищі на всіх рівнях ускладнень: від міжособистісних до внутрішньо-особистісних (мотиваційних, когнітивних, ролевих).

Враховуючи, що конфліктологічна культура – це багатоаспектне особистісне утворення, та виходячи зі специфіки діяльності майбутнього фахівця соціономічних професій, яку ми розуміємо як різноманіття відносин у спілкуванні, можна зауважити, що конфліктологічна культура особистості проявляється: в розвиненому критичному мисленні, загальній ерудиції, володінні конфліктологічними знаннями теорії та практики розв'язання конфлікту (пізнавально-інтелектуальний аспект); в особистісних якостях, умінні аналізувати та управляти власною поведінкою, контролювати себе, власні емоції, давати адекватну оцінку суб'єкту взаємодії та самооцінку (аналітико-рефлексивний та індивідуально-психологічний аспекти); в мотиваційній готовності керувати конфліктами, умінні знаходити конструктивні рішення в конфліктних ситуаціях (соціально-психологічний аспект).

Аналіз наукових джерел показав, що для формування конфліктологічної культури необхідний комплекс психолого-педагогічних умов, за яких окремі компоненти досягають певної міри досконалості.

Вважаємо, що педагогічними умовами, які дають можливість забезпечити успішність процесу формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій та стимулювати його розвиток по закінченню вищого навчального закладу, є:

1. *Цілісність, системність і безперервність у формуванні конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій.* Оскільки конфліктологічна культура особистості проявляється в різних аспектах (пізнавально-інтелектуальний; аналітико-рефлексивний, індивідуально-психологічний, соціально-психологічний), то сам процес формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічної сфери має бути цілісним, безперервним, систематичним, тривати не лише в період навчання у вищому навчальному закладі, (4–5 років), а все свідоме життя фахівця та збагачуватись власним досвідом, досвідом колег-професіоналів щодо унікальних методів запобігання виробничих конфліктів, конфліктних ситуацій або ж їх розв'язку.

Отже, цілісність, системність і безперервність навчально-виховної діяльності, побудованої на інтегративній основі та орієнтованої на запити професійної практики, є фундаментальним принципом та важливою умовою процесу формування, розвитку конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічної сфери.

2. *Інтегративний підхід до побудови змісту, структури, моделі формування конфліктологічної культури та доповнення змісту фахових дисциплін елементами складових конфліктологічної культури.* Багатоаспектність конфліктологічної культури фахівців соціономічних професій вимагає інтегративного

підходу до побудови змісту, структури, моделі формування конфліктологічної культури при вивченні спецкурсу «Конфліктологічна культура майбутніх фахівців соціономічних професій». Виникає також необхідність доповнення змісту фахових дисциплін елементами складових конфліктологічної культури у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери, використовуючи форми, інтерактивні методи та засоби її формування.

Інтеграція, взаємопроникнення, узгодження та доповнення змісту фахових дисциплін майбутніх фахівців соціономічних професій елементами складових конфліктологічної культури забезпечить, на наш погляд, якість, ефективність формування конфліктологічної культури як складової професійної культури.

Аналіз рівнів сформованості конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій за критеріями (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, особистісний, поведінковий, емоційно-вольовий, рефлексивний) в експериментальних групах показав позитивну динаміку.

3. Створення професійно-мотиваційного середовища: позитивного мікроклімату співпраці у студентському та педагогічному колективах, який сприяє мотивації до навчально-пізнавальної діяльності студентів; організація та стимулювання студентів до самостійної особистісно орієнтованої навчально-пізнавальної діяльності, до самовдосконалення.

Для успішного формування та розвитку конфліктологічної культури студентів, майбутніх фахівців соціономічної сфери, великого значення набувають: створення позитивного соціально-психологічного мікроклімату у студентському та педагогічному колективах; створення атмосфери культури знань, умінь, творчого пошуку, ерудиції; інтелігентності, моральності, гуманності, справедливості, демократизму і свободи вибору, обов'язку та відповідальності. Реалізувати це можливо, застосовуючи особистісно-орієнтовані технології навчання, технології педагогічної співпраці, навчання та виховання в колективі і через колектив.

Формування конфліктологічної культури майбутнього фахівця соціономічних професій неможливе без врахування індивідуально-психологічних особливостей, особистісних якостей кожного, хто навчається, і тому реалізація особистісно орієнтованого підходу уможливіє побудову кожного заняття, яке передбачає становлення і розвиток складових конфліктологічної культури з позицій конкретного студента і всієї групи в цілому. Значення цього підходу полягає у створенні умов для самостійного визначення та усвідомлення мотивів, цілей, вибору засобів самоосвітньої діяльності в засвоєнні конфліктологічних знань, умінь і навичок, рефлексії результатів [3].

Тому необхідною психолого-педагогічною умовою формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій є усвідомлення студентом особистісного смислу навчання та виховання конфліктологічної культури на основі освоєння суто професійних знань. Так, смисл навчання, рівень сформованості навчальної діяльності, критичне ставлення до себе, самооцінка власних мо-

жливостей (актуальне «Я»), уявлення студента про свої можливості в майбутньому (потенційне «Я») у процесі навчання якісно змінюються, вони можуть розвиватися або згасати [4].

Смисл навчання стимулює мотивацію студента до освіти та самоосвіти, що призводить до підвищення успішності, рівня досягнень, якості та кількості знань, ерудиції, до урізноманітнення способів та прийомів набуття знань [10–12].

Використовуючи різні інформаційні джерела, дискусії, професійне спілкування з однокурсниками, співробітниками (під час практик) у студента виникає бажання здобути практичний досвід у сфері майбутньої професії, досвід запобігання та конструктивного розв'язку конфліктологічних ситуацій. Отже, відбувається когнітивний розвиток студента, потяг до експерименту, дослідження, порівняння, аналізу, систематизації, узагальнення знань та практичного досвіду.

4. Залучення студентів до діяльності, котра моделює майбутню професійну діяльність засобами інноваційних інтерактивних технологій. Оскільки «конфліктологічна культура майбутнього фахівця соціономічної сфери, поряд з іншими видами культури, відображає зрілість та розвиненість його особистості, якість його діяльності в конфліктогенному організаційному середовищі є однією з найважливіших складових професіоналізму та в певному обсязі проявляється в міжособистісній взаємодії», то організація професійної спрямованості навчально-пізнавальної діяльності є важливою умовою формування конфліктологічної культури [3].

Для розвитку комунікативних умінь, навичок спілкування ми використовували інтерактивні тренінгові технології. Так, «Тренінг спілкування» у студентів розвиває власний стиль спілкування, формує комунікативні навички, удосконалює культуру мовлення. Такий вид технології забезпечує розвиток у студентів вміння: вести діалог; ставити запитання; аналізувати проблемні ситуації та розробляти план їх розв'язання; володіти культурою слухання та говоріння; моделювати ситуації та виробляти правильний стиль спілкування; виступати перед аудиторією; переконувати співрозмовника.

Отже, залучення студентів до активної діяльності, що моделює майбутню професійну діяльність засобами інноваційних інтерактивних технологій сприяє розвитку критичного мислення, особистісних психолого-педагогічних якостей та формуванню професійних умінь.

5. Організація співпраці педагогів-керівників практики з працівниками центрів соціальної та психологічної допомоги щодо формування конфліктологічної культури. Єдність навчальної та навчально-професійної діяльності під час практики студентів, практичне освоєння системи конфліктологічних умінь, знань та навичок, активне безпосереднє включення студентів до реальної практичної діяльності під час виконання певних професійних функцій призводить до трансформації відношення щодо самого себе, переосмислення та порівняння теоретичних знань з реальними особливостями праці фахівця соціономічної сфери, сприяють усвідомленню того, що

теоретична база власне його (студента) не на достатньому рівні.

В результаті практичної діяльності студенти збагачують свій особистий життєвий досвід конфліктологічної взаємодії, «арсенал» можливих життєвих конфліктологічних ситуацій та унікальних способів їх вирішення, тобто відбувається подальший розвиток інтегративних умінь та навичок щодо управління конфліктними ситуаціями.

Співпраця керівників практики з працівниками центрів соціальної та психологічної допомоги через особисті контакти, контроль та аналіз записів в «Журналі психолого-педагогічних спостережень практикантів» під час виконання ними професійних функцій дає підстави керівникам практики організувати індивідуальну роботу зі студентами-практикантами для корекції рівня сформованості всіх критеріїв конфліктологічної культури (мотиваційно-ціннісного, когнітивного, особистісного, поведінкового, емоційно-вольового, рефлексивного).

Так, організація співпраці педагогів-керівників практики з працівниками центрів соціальної та психологічної допомоги ефективно впливає на формування конфліктологічної культури майбутнього фахівця соціономічної сфери.

6. Висновки

Отже, сформована конфліктологічна культура фахівця соціономічних професій передбачає толерантну співпрацю з людьми, позитивне ставлення до них, безконфліктне спілкування; контроль над емоціями, дотримання відповідної етики поведінки, використання конструктивних засобів запобігання або подолання конфліктних ситуацій. Психологи, педагоги, соціальні працівники, крім загальнокультурної обізнаності, професійних знань, ерудиції, мають володіти культурою діалогу, з розумінням, емпатією ставитись до співрозмовників, що сприятиме підвищенню ефективності їх професійної діяльності.

Виходячи з контексту нашого дослідження, можна зробити такі висновки, що, використовуючи різноманітні форми, прийоми, традиційні та інтерактивні методи навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців соціономічних професій, створивши виокремлені нами психолого-педагогічні умови – цілісність, системність і безперервність у формуванні конфліктологічної культури; інтегративний підхід до побудови змісту, структури та моделі формування конфліктологічної культури; створення професійно-мотиваційного середовища; залучення студентів до діяльності, котра моделює майбутню професійну діяльність засобами інноваційних інтерактивних технологій; організація співпраці керівників практики з працівниками центрів соціальної та психологічної допомоги щодо формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій – можна досягти продуктивного та творчого рівнів сформованості конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічної сфери.

Література

1. Загнітко, А. П. Великий тлумачний словник [Текст] / А. П. Загнітко, І. А. Щукіна. – Донецьк: Бао, 2008. – 704 с.
2. Костюшко, Ю. О. Педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя до міжособистісної взаємодії в ситуації конфлікту [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Ю. О. Костюшко. – Житомир, 2005. – 20 с.
3. Серебровская, Н. Е. Становление и развитие конфликтологической культуры будущего специалиста социологической профессии в вузовский период [Текст]: автореф. дис. ... д-ра психолог. наук / Н. Е. Серебровская. – Нижний Новгород, 2011. – 53 с.
4. Підбуцька, Н. В. Педагогічні умови формування конфліктологічної культури майбутнього інженера-машинобудівника [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / Н. В. Підбуцька. – Вінниця, 2008. – 254 с.
5. Гіренко, С. П. Культурно-педагогічні аспекти конфліктологічної культури особистості майбутнього фахівця-правоохоронця [Електронний ресурс] / С. П. Гіренко // Режим доступу: <http://eprints.kname.edu.ua/39208/1/204-206.pdf>
6. Лукашенко, А. О. Педагогічні умови формування конфліктологічної компетентності вчителя загальноосвітнього навчального закладу [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / А. О. Лукашенко. – Х., 2006. – 238 с.
7. Основи психолого-управлінського консультування [Текст]: навч. посіб. / ред. Л. М. Карамушка. – К.: МАУП, 2002. – 136 с.
8. Почекаева, И. С. Воспитание конфликтологической культуры старшеклассников [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / И. С. Почекаева. – Пермь, 2010. – 215 с.
9. Самсонова, Н. В. Конфликтологическая культура специалиста и технология ее формирования в системе вузовского образования [Текст]: монография / Н. В. Самсонова. – Калининград: Изд-во КГУ, 2002. – 308 с.
10. Трухан, М. А. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до діяльності з розв'язання професійних конфліктів у закладах освіти [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / М. А. Трухан. – Рівне, 2016. – 415 с.
11. Щербакова, О. И. Психология конфликтологической культуры личности специалиста: формирование в контекстной образовательной среде [Текст]: автореф. дис. ... д-ра психол. наук / О. И. Щербакова. – Москва, 2011. – 34 с.
12. Ярычев, Н. У. Концепция развития конфликтологической культуры учителя в самообучающейся организации [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Н. У. Ярычев. – Челябинск, 2011. – 45 с.

References

1. Zagnitko, A. P., Shhukina, I. A. (2008). Velykyj tлумачnyj slovnyk. Doneck: Bao, 704.
2. Kostjushko, Ju. O. (2005). Pedagogichni umovy pidgotovky majbutn'ogo vchytelja do mizhosobystisnoi' vzajemodii' v situacii' konfliktu. Zhytomyr, 20.
3. Serebrovskaja, N. E. (2011). Stanovlenie i razvitie konfliktologicheskoi kul'tury budushhego specialista sociologicheskoi professii v vuzovskij period. Nizhnij Novgorod, 53.
4. Pidbuc'ka, N. V. (2008). Pedagogichni umovy formuvanja konfliktologichnoi' kul'tury majbutn'ogo inzhenera-mashynobudivnyka. Vinnycja, 254.
5. Girenko, S. P. Kul'turno-pedagogichni aspekty konfliktologichnoi' kul'tury osobystosti majbutn'ogo fahivcja-pravoohoroncja. Available at: <http://eprints.kname.edu.ua/39208/1/204-206.pdf>

6. Lukashenko, A. O. (2006). Pedagogichni umovy formuvannja konfliktologichnoi' kompetentnosti vchytelja zagal'noosvitn'ogo navchal'nogo zakladu. Kharkiv, 238.
7. Karamushko, L. M. (Ed.) (2002). Osnovy psyhologo-upravlins'kogo konsul'tuvannja. Kyiv: MAUP, 136.
8. Pochekaeva, I. S. (2010). Vospitanie konfliktologicheskoi kul'tury starsheklassnikov. Perm', 215.
9. Samsonova, N. V. (2002). Konfliktologicheskaja kul'tura specialista i tehnologija ee formirovanija v sisteme vuzovskogo obrazovanija. Kaliningrad: Izd-vo KGU, 308.
10. Truhan, M. A. (2016). Formuvannja gotovnosti majbutnih social'nyh pedagogiv do dijal'nosti z rozv'jazannja profesijnyh konfliktiv u zakladah osvity. Rivne, 415.
11. Shherbakova, O. Y. (2011). Psyhologija konfliktologicheskoi kul'tury lychnosti specyalysta: formirovanje v kontekstnoj obrazovatel'noj srede. Moscow, 34.
12. Jarychev, N. U. (2011). Konceptija razvitija konfliktologicheskoi kul'tury uchitelja v samoobuchajushhejsja organizacii. Cheljabinsk, 45.

Рекомендовано до публікації д-р пед. наук, професор, Член-кореспондент НАПН України, академік АНВО України Гуревич Р. С.

Рекомендовано до публікації д-р психол. наук, Паламарчук О. М.

Дата надходження рукопису 14.07.2016

Браніцька Тетяна Ромуальдівна, кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра психології, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, вул. Острозького, 32, м. Вінниця, Україна, 21100
E-mail: tatjana_rom@mail.ru